

*Криштафович Л. А.,
бібліотекар I-ої категорії Науково-технічної бібліотеки
Вінницького національного технічного університету*

ЕЛЕКТРОННИЙ АРХІВ ВНТУ ЯК ІНФОРМАЦІЙНИЙ НАВІГАТОР У СВІТІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ РЕСУРСІВ ВІДКРИТОГО ДОСТУПУ

У статті висвітлено питання відкритого доступу до наукової інформації через створення інституційних репозитаріїв ВНЗ. Розглядаються стратегічні напрями створення та розвитку університетського репозитарію Вінницького національного технічного університету, роль Науково-технічної бібліотеки в процесі розвитку електронного архіву, його місце в міжнародному бібліотечно-інформаційному просторі.

Ключові слова: відкритий доступ, інституційний репозитарій, бібліотека ВНЗ, інформаційні технології, електронний ресурс, міжнародні директорії відкритого доступу.

Розвиток інформаційно-комп'ютерних технологій, електронного видавництва, онлайн-комунікаційних інструментів та, водночас, криза традиційної видавничої моделі, що супроводжувалась постійним ростом цін на академічні видання, сприяли появі нового виду наукової електронної комунікації – руху за Відкритий доступ. Це практика розповсюдження рецензованих наукових публікацій у вільному та необмеженому Інтернет-доступі для вчених, дослідників, викладачів, студентів і всіх, кого цікавить наука, з метою обміну та найбільш ефективного використання набутих знань [5].

Наукові публікації у відкритому доступі – це безкоштовні онлайн-примірники рецензованих журнальних статей, виступів на конференціях, технічних звітів, тез і дисертацій, дослідницьких, навчальних матеріалів, презентацій, лекцій, зображень, мультимедія [10].

Відкритий доступ до інформації стає сьогодні все більш затребуваною моделлю наукових комунікацій, що спрямовує діяльність університетських бібліотек до взаємодії з вишем у поширенні результатів досліджень. Це пов'язано з переходом від парадигми друкованої публікації до створення відкритих електронних архівів (репозитаріїв) інтелектуальних продуктів як платформи для інтеграції у світовий інформаційний простір.

Саме бібліотеки активно впроваджують нові інформаційно-комунікаційні технології та виконують почесну місію ініціаторів та організаторів інституційних репозитаріїв, пропагуючи переваги відкритого доступу до наукової інформації та знань. Наслідком реалізації цих векторів є підвищення престижу і рейтингу навчальних закладів та їх науковців, зростання рівня цитованості вітчизняних наукових праць та їхнього впливу на інші дослідження, а також підвищення рейтингу самих бібліотек [6].

Тривалі академічні дискусії про недосконалість існуючої моделі наукової комунікації через передплатні паперові журнали та прагнення до створення глобальних онлайн-наукових ресурсів, вільних для доступу, стали причиною «народження» в 2001 році Будапештської Ініціативи відкритого доступу (BOAI). Ініціатива була проголошена 2 грудня 2001 року на конференції, що проходила в Інституті відкритого суспільства в Будапешті.

Конференція розглядала різні шляхи наукової комунікації в епоху Інтернету, зокрема пошуки моделей оперативного та дешевого (безкоштовного для користувачів) розповсюдження наукових знань (через препринти та постпринти наукових рецензованих статей, а також інших наукових публікацій). Ініціатива проголошує основні принципи використання нових можливостей електронних видань для забезпечення широкого доступу та обміну думками науковців. Відкритий доступ працює за принципом покриття всіх коштів за рахунок автора чи його інституції, і потім безкоштовного доступу всіх бажаючих, на відміну від існуючих моделей через організацію передплати. Ініціатива підтримана на рівні

державного законодавства чи відповідних рішень наукових громад в окремих країнах [12].

Принципи Відкритого доступу сформульовані в таких документах:

- Будапештська ініціатива «Відкритий доступ» 14 лютого 2002 р. у Будапешті;
- Берлінська декларація про Відкритий доступ до наукових і гуманітарних знань (Open Access to Knowledge in the Sciences and Humanities) 2003 р.;
- Шотландська декларація Відкритого доступу 2004 р.;
- Мессинська декларація про Відкритий доступ 2004 р. та ін.

Основний принцип, покладений в основу цих документів, – надання безоплатного доступу до публікацій завдяки їхньому розміщенню у відкритому електронному архіві.

Відкритий доступ має значення для:

- *організацій*, які фінансують розвиток науки, що є своєрідною послугою суспільству та позитивною віддачею від інвестицій в неї;
- *авторів* – як засіб широкого розповсюдження та впливу їхніх праць, зростання наукового авторитету, розповсюдження результатів індивідуальних досліджень, зростання індексу цитування, постійного зберігання та вільного доступу до матеріалів зі збереженням авторських прав на власні публікації;
- *видавців і рецензентів* – як реклама та зростання оцінки їхньої праці;
- *користувачів і бібліотек* – як оперативний доступ до джерел наукової інформації з будь-якого місця, у будь-який час;
- *наукових організацій (університетів)* – як можливість підвищення їхнього авторитету і рейтингу в науковому просторі та якості науково-дослідницької діяльності ВНЗ, реформування системи наукової комунікації тощо [1].

Ініціативу підтримано і на рівні міжнародних організацій, зокрема, Організація економічного співробітництва та розвитку (OECD) виступила з Декларацією на підтримку доступу до результатів наукових досліджень, профінансованих державою. Європейська комісія закликала до відкритого доступу до ре-

зультатів досліджень, фінансованих державним коштом (Дослідження економічної та технічної еволюції ринку наукових публікацій в Європі, січень 2006 р.).

Ідею відкритого доступу підтримали провідні міжнародні асоціації науковців, видавців, бібліотекарів, такі як SLA, IFLA, CILIP, SPARC, LIBER, eIFL та ін. Світові саміти з інформаційного суспільства (Женева, Туніс) теж засвідчили важливість відкритого доступу для подальшого глобального розвитку людства [12].

Провідну роль у розвитку міжнародного руху Відкритого доступу відіграють університетські бібліотеки, яким при формуванні інституційних репозитаріїв рекомендовано дбати про підготовку якісних метаданих, збереження і стабільність матеріалів. Відкритий доступ змінив стратегію їхнього розвитку, надав ширші партнерські можливості для інформаційної підтримки наукових досліджень, управління базами даних, забезпечуючи якість електронних ресурсів та їхній обмін. Бібліотеки активно беруть участь у створенні та підтриманні репозитаріїв Відкритого доступу, активно працюючи у напрямі формування повнотекстових баз даних публікацій ВНЗ та їхніх об'єднань. Відкритий доступ та інституційні репозитарії розглядають сьогодні як нову модель наукових комунікацій [1].

Обмежене фінансування більшості ВНЗ України не дає змоги передплачувати всі необхідні видання, що викликає труднощі доступу до опублікованих документів. У цьому контексті важливими є рекомендації Асоціації Європейських університетів (2008), де наголошується:

- Університети зобов'язані розвивати інституційну політику та стратегію щодо контролю за якістю результатів досліджень (у т. ч. через статті) для ширшого їх розповсюдження, максимізації їх бачення, доступності та наукового впливу.

- Для досягнення цього найкращим є створення інституційного репозитарію чи участь у спільному (міжуніверситетському) репозитарії... Інституційні

репозитарії мають враховувати кращий світовий досвід, бути інтероперабельними, тобто відкритими до взаємодії з іншими системами.

- Університетська інституційна політика має вимагати від дослідників самоархівувати їхні наукові публікації.

- Університети повинні включати питання захисту авторських прав до своєї системи управління [12].

Щороку у останній тиждень жовтня з ініціативи Коаліції наукових видань та академічних ресурсів (SPARC) та за підтримки прибічників з усього світу проходить Міжнародний Тиждень Відкритого Доступу. Тиждень відкритого доступу реалізує імпульс, народжений 120 університетами в 27 країнах, що святкували День Відкритого Доступу в 2008 р. Ця акція надає можливість краще ознайомитись з перевагами, які надає Відкритий Доступ, обмінятися досвідом та ідеями, допомагає розширити коло учасників цього руху.

Відкритий доступ здійснюється двома основними шляхами:

- золотий – публікації в журналах, що знаходяться у відкритому доступі;
- зелений – депонування та самоархівування вченими своїх праць у відкритих електронних архівах, відповідно до стандартів Open Archives Initiative.

Репозитарій у найпростішому розумінні (від англ. repository) - сховище архівних матеріалів. Репозитарій - організована колекція цифрових документів та набір сервісів навколо цієї колекції, яка репрезентує результати наукових досліджень у вільному, безперешкодному онлайн-доступі, а також забезпечує довготривале, надійне їх зберігання і збереження.

Репозитарії можуть бути:

- інституційними (належати одній установі: університету, інституту, лабораторії, організації).
- тематичними (охоплювати галузь знань чи окремі дисципліни);
- урядовими (належати державним структурам для зберігання та організації доступу до урядових документів);

- агрегаційними чи міжінституційними (належати консорціуму університетів, наприклад, вітчизняний проект ELibUkrOA).

Найчастіше репозитарії асоціюються з університетами (науковими інституціями), а їх зміст – з науковими та навчальними документами.

Інституційний репозитарій – це:

- цифрова колекція, зібрання і зберігання інтелектуальних продуктів однієї чи декількох університетських спільнот;

- набір сервісів, які університет пропонує членам своєї спільноти для управління та розповсюдження цифрових матеріалів, створених інституцією та членами її спільноти [2].

Відкритий доступ абсолютно сумісний з авторським правом. Репозитарії не виконують видавничої функції, а отже не «забирають» авторські права, лише право на збереження та організацію доступу. Автор добровільно погоджується розмістити власну роботу для збереження та доступу. Автори мають право архівувати свої неопубліковані матеріали без будь-яких дозволів.

Перевірити політику видавців світових академічних журналів можна за проектом SHERPA/RO-MEO (Securing a Hybrid Environment for Research Preservation and Access /Rights Metadata for Open Archiving). Поширення руху Відкритого доступу змусило видавців прийняти спеціальні політики щодо самоархівування робіт: дозвіл на архівування статей до їх публікації (препринт), дозвіл на архівування статей після їх публікації (постпринт), дозвіл на архівування препринтів і постпринтів, або не підтримку практики самоархівування.

Перешкодою на шляху поширення практики самоархівування наукових робіт часто стає поведінка не академічних видавництв, а самих авторів, які не поспішають розміщувати свої роботи у вільному доступі без додаткових мотивацій. Саме тому поширеною світовою практикою стає запровадження політики «обов'язкового» архівування результатів наукових досліджень установами та організаціями, за чий кошт проводяться дані дослідження. Політики (чи манда-

ти) «обов'язкового» архівування для своїх дослідників вже прийняті у багатьох університетах світу.

В Україні досить прогресивним було прийняття подібного мандата ще у грудні 2005 р. постановою Верховної Ради України «Про Рекомендації парламентських слухань з питань розвитку інформаційного суспільства в Україні», в якій відкритий доступ названий одним із пріоритетів розвитку інформаційного суспільства та передбачено «забезпечення відкритого безкоштовного Інтернет-доступу до ресурсів, створених за рахунок коштів Державного бюджету України» [11]. Ця ж вимога звучить і в Законі України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» від 9 січня 2007 р., розділ III, пункт 7: *...Створення необхідної технічної і технологічної інфраструктури, електронних інформаційних ресурсів в архівах, бібліотеках та музеях, науково-дослідних установах з визначенням вимоги щодо обов'язкового зберігання в єдиному електронному форматі результатів наукової діяльності та забезпечити вільний доступ до результатів наукових досліджень, створених за рахунок коштів Державного бюджету України...*[7]. У 2008 році ВАК України ухвалює наказ від 07.07.2008 № 436/311 «Про затвердження Порядку передавання електронних копій друкованих наукових фахових видань на зберігання до Національної бібліотеки імені В.І. Вернадського», з метою забезпечення збереження видань та їх надання в загальний доступ в режимі online.

В червні 2009 року 26 ректорами українських ВНЗ, у тому числі ВНТУ, підписана «Ольвійська Хартія університетів України», де проголошено:

- Академічна свобода включає відкритий доступ до інформації, за виключеннями, передбаченими законодавством, у тому числі до наукової інформації через розвиток відкритих електронних архівів (університетських інституційних репозитаріїв), відкритих електронних журналів українських університетів та можливість вільно підтримувати стосунки зі своїми колегами в будь-якій частині світу.

- Вільний доступ до інформації є важливою складовою наукових досліджень у сучасному глобальному світі, запорука для подальшого розвитку науки, освіти та суспільства, інтеграції України до світової академічної спільноти.

Основними особливостями інституційного репозитарію є:

- забезпечення відкритого доступу до результатів наукових досліджень, які проводять ВНЗ через самоархівування або архівування документів за допомогою відповідного фахівця;

- доступ до наукових досліджень ВНЗ для світової спільноти;

- зосередження матеріалів в одному місці, їхня системна структуризація для оперативного пошуку та використання;

- збереження різних електронних матеріалів, у тому числі неопублікованих документів (дисертації, наукові, технічні звіти тощо);

- формування електронної колекції наукових праць певного автора та збереження його авторських прав.

Створення та використання ІР у бібліотеках ВНЗ має певні переваги для науковців, наукових підрозділів, вищого навчального закладу загалом, а саме:

- *для кожного науковця*: підвищення індексу цитувань його праць; постійне та тривале їхнє зберігання; збереження авторських прав; можливість доповнення та редагування праць;

- *для наукового підрозділу*: розповсюдження; зростання рівня цитованості праць його співробітників; тривалість та постійність наявності інформації в мережі; її збереження;

- *для університету*: підтримка наукової діяльності; розповсюдження результатів наукових досліджень співробітників; підвищення якості наукової комунікації; підвищення рейтингу; відкритий доступ до результатів досліджень.

Важливим при створенні інституційного репозитарію є вибір програмного забезпечення: комерційного (платного, готового продукту, перевага – забезпечення постійної підтримки програми) чи відкритого коду (безоплатного, яке потрібно налаштовувати, у штаті обов'язково має бути програміст). У більшості

випадків використовують безкоштовне програмне забезпечення з відкритим кодом для створення і підтримки OAI-сумісних архівів. Найбільш популярними у світі є згідно з даними міжнародних директорій ROAR та DOAR програмне забезпечення відкритого коду Dspace, Eprints, Fedora та ін.

DSpace є системою того ж класу, що і EPrints. Обидві є безкоштовними системами з відкритими вихідними кодами, OAI-сумісними, інтегрованими, еквівалентними по функціональності самоархівування, розроблені програмістом з Саутгемптона Робом Тенслі.

Платформа електронних бібліотек DSpace розроблялася спільно компанією Hewlett-Packard і бібліотеками Массачусетського технологічного інституту. Система була запущена 4 листопада 2002 року як діюча служба, підтримувана бібліотеками Массачусетського технологічного інституту. Програмне забезпечення EPrints розроблено в Школі електроніки та інформатики Університету Саутгемптона (Великобританія). Система EPrints схожа з DSpace, але оптимізована так, щоб забезпечити доступ до самостійного депонування автором матеріалів, використовується для тематичних репозитаріїв. DSpace забезпечує платформу для довгострокового зберігання цифрових матеріалів, програмно забезпечує більшість інституційних репозитаріїв [4].

Найбільші міжнародні пошукові системи:

- ROAR (Registry of Open Access Repositories) – реєстр репозитаріїв відкритого доступу – розміщується в Університеті Саутгемптона (Великобританія), є частиною EPrints.org мережі.

- OpenDOAR (Directory of Open Access Repositories) – довідник репозитаріїв відкритого доступу, 2005 рік – розроблений і підтримується Ноттінгемським університетом (Великобританія).

- BASE (Bielefeld Academic Search Engine), 2004 рік – проект бібліотеки Білефельдського університету (Німеччина).

- OAIster, 2002 рік – зведений каталог електронних ресурсів, проект Мічиганського університету (США).

- ROAD (Directory of Open Access Scholarly Resources), 2013 рік – проект Міжнародного центра ISSN (Франція).

В Україні:

- працює Система пошуку у відкритих архівах України (SSM) – де індексуються метадані з різних архівів України і забезпечується централізований пошук у відкритих архівах. Система підтримується Інститутом програмних систем НАН України та Житомирським державним університетом імені Івана Франка;

- створено мультидисциплінарний відкритий електронний архів ElibUkr-ОА через портал ElibUkr: «Електронна бібліотека України».

Пошук інформації здійснюється як в одній глобальній електронній колекції. Застосовується методика збору метаданих з використанням протоколу для збору метаданих ініціативи відкритих архівів ОАІ-РМН, що забезпечує сумісність архівів. Користувачі можуть знайти документ в архіві, навіть не знаючи, що цей архів існує, де він розташований і що містить.

З метою зростання цитованості та включення авторів університету у світові інформаційні ресурси інституційний репозитарій ВНТУ зареєстровано в Міжнародних реєстрах репозитаріїв відкритого доступу ROAR, **DOAR** та у пошуковій системі BASE.

Registry of Open Access Repositories (ROAR) розміщується на кафедрі електроніки та комп'ютерних наук в Саутгемптонському університеті. У складі архіву понад чотири тисячі найменувань інституційних, тематичних, відомчих репозитаріїв, електронних журналів та баз даних. Мета ROAR – сприяти розвитку відкритого доступу, надаючи своєчасну інформацію про зростання і стан репозитаріїв по всьому світу. Пошук через ROAR – додатковий спосіб знаходження інформації в архівах відкритого доступу, де можна вести пошук одночасно по всіх репозитаріях.

Міжнародна директорія відкритих архівів DOAR (Directory of Open Access Repositories) розроблена в 2005 році Нотінгемським університетом, Вели-

кобританія. У складі архіву біля трьох тисяч найменувань інституційних, тематичних, відомчих репозитаріїв, електронних журналів та баз даних, в т. ч. 63 українських.

Bielefeld Academic Search Engine (BASE), 2004 рік – проект бібліотеки Білефельдського університету, Німеччина. BASE – одна з найбільших у світі пошукових систем веб-ресурсів відкритого доступу. У складі Bielefeld Academic Search Engine публікації з більш ніж 3,5 тисяч світових наукових джерел.

Інституційний репозитарій ВНТУ представлено також і в відкритому реєстрі відкритих архівів України (SSM), де індексуються метадані з вітчизняних електронних архівів, і який підтримується Інститутом програмних систем НАН України та ЖДУ ім. І. Франка.

Репозитарій ВНТУ зареєстровано у директорії відкритого доступу OAIster задля приєднання ресурсів університетського архіву до світового зведеного каталогу бібліотечних ресурсів (WorldCat). OAIster «збирає» описову інформацію (метадані) з колекцій відкритого доступу по всьому світу, використовуючи OAI-PMH. Сьогодні OAIster містить більше 30 мільйонів записів, представляючи цифрові ресурси більш ніж 1500 учасників.

Електронному архіву ВНТУ у жовтні 2015 року присвоєно Міжнародний стандартний номер серійного видання ISSN. Інституційний репозитарій ВНТУ зареєстровано у ROAD (Directory of Open Access Scholarly Resources). Мета ROAD: забезпечення єдиної точки доступу до різних типів інтернет-ресурсів; надання інформації про якість і популярність ресурсів відкритого доступу; огляд наукових ресурсів відкритого доступу; демонстрація нових способів використання ISSN для збору інформації з різних джерел.

Цікавий для бібліотеки ВНТУ проект «Електронна бібліотека України: створення центрів знань в університетах України». Прийнято позитивне рішення щодо приєднання вишу до проекту ELibUkr. **«Електронна бібліотека України: створення Центрів знань в університетах України», 2009 р.** – інноваційний проект, що об'єднує бібліотеки вищих навчальних закладів, національні

бібліотеки та інші організації України. Ініціатор проекту **ELibUkr** – Києво-Могилянська Фундація Америки. Серед учасників: Центр Технологій та Інноваційного Менеджменту Нортвестерн Університету США та Всеукраїнська Асоціація «Інформатіо-Консорціум». Засновниками є три університети – Національний університет «Києво-Могилянська академія», Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича та Харківський національний університет ім. В. Каразіна. Метою проекту є забезпечення доступу до світової наукової інформації, створення власних академічних ресурсів, а також інтеграція української науки та бібліотечної справи у світову наукову комунікацію.

Реалізація проекту сприяє розвитку громадянського суспільства та демократичного процесу в Україні, надаючи доступ до великої кількості інформаційних ресурсів для максимальної кількості користувачів. Проект передбачає передплату ліцензованих інформаційних продуктів для кожного університету – електронних журналів, електронних книг, баз даних – найважливішого ядра світових інформаційних ресурсів, що покривають усі галузі знань (наука, техніка, медицина, соціальні та гуманітарні науки).

Основу **ELibUkr** становить єдиний потужний портал, який спрямовує користувачів до всіх типів електронної інформації. Студенти, викладачі і науковці отримують вільний доступ до всіх ресурсів проекту.

7 вересня 2015 року під час наради з питання реформування бібліотечної справи у Національній парламентській бібліотеці за участю керівників провідних бібліотек, експертів, практиків та книговидавців був обговорений проект Стратегії розвитку бібліотечної справи в Україні до 2025 року «Якісні зміни бібліотек задля забезпечення сталого розвитку України», який розробляється Міністерством культури України спільно з Українською бібліотечною асоціацією [8]. Напрямок шостий Стратегії передбачає актуалізацію та забезпечення сталого розвитку документно-інформаційних ресурсів бібліотек та створення системи універсального доступу до них.

Для цього необхідно:

- розробити та впровадити дієвий механізм систематичного (регулярного) поповнення та оновлення бібліотечних документно-інформаційних ресурсів з урахуванням потреб користувачів;
- створити систему корпоративної каталогізації та зведений електронний каталог бібліотек України;
- створити корпоративну базу даних авторитетних національних файлів на осіб, організації, предметних/ галузевих;
- розробити та впровадити механізми надання бібліотеками доступу до електронних видань;
- створити єдиний універсальний веб-портал як точку доступу до національних бібліотечно-інформаційних проєктів та інформаційних ресурсів бібліотек України.

Короткострокові дії 2016-2017 рр:

... п. 10: розробити державну цільову програму створення Національної електронної бібліотеки України.

Середньострокові дії 2018-2020 рр.:

...п. 4: прийняти і розпочати реалізацію державної цільової програми створення Національної електронної бібліотеки України;

...п. 8: створити зведений електронний каталог бібліотек України та базу даних авторитетних національних файлів.

Довгострокові дії 2021-2025 рр.:

...п. 3: реалізувати державну цільову програму створення Національної електронної бібліотеки України;

...п. 8: приєднати зведений електронний каталог бібліотек України та електронні каталоги окремих бібліотек до світового зведеного каталогу бібліотечних ресурсів (WorldCat) [9].

Інституційні репозитарії університетів сприяють зростанню авторитету, престижу в науковому світі, а отже й рейтингу університету, про що свідчать численні дослідження, зокрема статистичні дані Rankingwebofword- рейтингу

електронних архівів та університетів світу, який створено з ініціативи *CybermetricsLab*, найбільшого державного органу досліджень в Іспанії. CSIC є одною з перших основних науково-дослідних організацій в Європі.

Несподіваним результатом неповного року функціонування Інституційного репозитарію ВНТУ є його реєстрація у всесвітньому рейтингу Webometrics. За останніми даними (станом на липень 2015 р.) Репозитарій ВНТУ зайняв 37 місце серед репозитаріїв України.

Перспективи створення інституційного репозитарію ВНТУ (IR VNTU) було обговорено у 2013 році, вивчено досвід інших бібліотек ВНЗ щодо принципів функціонування електронних архівів. Рішенням Вченої ради університету проект створення інституційного репозитарію ВНТУ було підтримано і затверджено наказом від 25 лютого 2014 року.

Завдання IR VNTU:

- забезпечення постійного та довготривалого зберігання в електронному вигляді повних текстів праць науковців університету;
- популяризація здобутків отриманих вченими університету;
- підвищення рейтингу Університету представленням наукових праць та інших матеріалів, що видаються в Університеті;
- надання вільного доступу до праць через світові глобальні мережі.

Загальне управління репозитарієм здійснює Координаційна рада, склад якої затверджується наказом ректора. Рада формує робочу групу по інформаційно-технічній підтримці діяльності репозитарію, до якої входять співробітники всіх підрозділів університету. Координатором і методичним центром функціонування репозитарію ВНТУ є Науково-технічна бібліотека університету.

Функціонування репозитарію регламентується двома основними документами: Положенням про інституційний репозитарій ВНТУ, а також Авторським договором про передачу невиключних прав на використання твору.

Як електронний архів відкритого доступу репозитарій ВНТУ працює з травня 2014 року у повноцінному режимі функціонування. Архів ВНТУ працює

на базі програмного забезпечення з відкритим кодом DSpace. Репозитарій розміщений на сервері університету, має тримовний інтерфейс (українською, російською, англійською) і доступний через офіційний сайт Науково-технічної бібліотеки ВНТУ.

Репозитарій ВНТУ є універсальним за змістом науковим зібранням. Структура кореневого каталогу репозитарію складається із фондів спільнот – факультетів, навчально-наукових інститутів, науково-дослідницьких установ та підрозділів університету. У разі потреби, за рішенням Координаційної ради, можуть створюватись інші спільноти (фонди), розділи та колекції .

Тематичний склад визначається спільнотами відповідно до наукового та навчального процесів університету.

Спільноти та розділи можуть мати колекції:

- наукові роботи;
- навчальні видання;
- наукові видання;
- наукові роботи студентів та інші.

Основним принципом наповнення репозитарію є самоархівування авторами власних робіт. Для цього автор повинен зареєструватись та отримати відповідні права. За необхідністю призначається уповноважений працівник для виконання функцій модератора задля коректного представлення у репозитарії матеріалів співробітників підрозділу.

Процедура розміщення матеріалів відбувається поетапно в діалоговому режимі. При архівуванні депозитор заповнює певні поля метаданих та приєднує його електронну версію у відповідному файловому форматі. Виняткове право на твір автор реалізує, добровільно ухвалюючи рішення про представлення своєї публікації в Інтернеті і підтверджуючи це у Авторському договорі в електронному або паперовому вигляді.

Підписуючи договір автор передає університету на безоплатній основі невиключні права на використання твору:

- на внесення твору у базу даних IR VNTU;
- на використання Твору без одержання прибутку;
- на відтворення Твору чи його частин в електронній формі (включаючи цифрову), не змінюючи його змісту;
- на виготовлення електронних копій Твору для постійного архівного зберігання;
- на виготовлення електронних копій Твору для некомерційного розповсюдження;
- на надання електронних копій Твору для відкритого доступу в мережі Internet.

Електронному ресурсу присвоюється уніфікований ідентифікатор для його цитування або посилання на нього. У процесі розміщення матеріалів автоматично генеруються відповідні листи, які надходять депозитору на зареєстровану електронну пошту. Крім того, формується власний архів депозитора, де він може бачити всі відправлені ним матеріали.

Моніторинг здійснюється як за рахунок можливостей DSpace, так і за допомогою налаштованого сервісу GoogleAnalytics, що в цілому дозволяє одержати дані про розміщення і перегляд матеріалів, відвідування та відвідувачів, зареєстрованих користувачів та особливості їх пошукових запитів.

Репозитарій надає доступ до всіх без виключення матеріалів. На 12 листопада 2015 року розміщено понад 1600 опублікованих і неопублікованих документів співробітників кафедр та інших підрозділів університету. Усі матеріали є частиною загальної електронної колекції Науково-технічної бібліотеки ВНТУ. Ядро архіву на даному етапі – патенти науковців ВНТУ, електронні ресурси науково-технічної бібліотеки та деяких підрозділів університету, видання університету та інші фонди, які відповідають напрямам діяльності ВНТУ.

Більшість гіпертекстових переліків матеріалів, наданих на сайті бібліотеки, містить адреси-ідентифікатори їх повних текстів, розміщених в репозитарії.

Важливим фактором є також включення публікацій іноземними мовами, що розширює аудиторію користувачів і забезпечує можливість доступу зарубіжних дослідників.

Вінницький національний технічний університет у рейтингу «Вебометрикс» увійшов у Топ-20, отримав 17 місце серед українських ВНЗ, піднявшись одразу на сім позицій з часу попереднього ранжування у лютому 2015 року. Такого високого місця у цьому рейтингу університет не посідав ще ніколи. Вагомий внесок зробив репозитарій університетської науково-технічної бібліотеки [3].

За результатами визначення рейтингів університетів України «Топ-200 Україна» у 2015 році показник діяльності ВНТУ – 28 місце порівняно з 2014 роком вище на дві позиції.

Інформаційним освітнім ресурсом «Освіта.ua» складено консолідований рейтинг вищих навчальних закладів України 2015 року. На 01.07.2015 року ВНТУ посідає друге місце серед ВНЗ Вінниці, поступившись першістю лише Донецькому національному університету.

Така електронна модель наукової комунікації, як інституційний репозитарій, сприяє розвитку освіти і науки в Україні та світі, спонукає українське інформаційне, наукове та освітнє товариство до активних дій та кооперації для вільного доступу до наукових інформаційних ресурсів вишів.

Інституційний репозитарій має потенціал реалізувати для ВНТУ всі вигоди Відкритого доступу, насамперед, підвищення рейтингу університету та цитованості науковців.

Список використаних джерел

1. Бакуменко Л. Корпоративні інституціональні репозитарії бібліотек вищих навчальних закладів: відкритий доступ до наукових публікацій / Л. Бакуменко // Вісник Книжкової палати. – 2012. – № 10. – С. 18–19.

2. Бруй О. Інституційні репозитарії в Україні та світі: тенденції розвитку [Електронний ресурс] : [презентація] / О. Бруй ; ННМБУ. – Електронні текстові дані (1 файл: 1,02 Мбайт). – [К.], 2015. – Назва з екрана.

3. ВНТУ у рейтингу вебометрикс – 17-й серед українських ВНЗ [Електронний ресурс] : веб-сайт Вінницького національного технічного університету. – Електрон. текст. дані. – [Вінниця], 2015. – Режим доступу : <http://vntu.edu.ua/uk/news/627--17-.html>. – Назва з екрана.

4. Кудим К. Создание научных электронных библиотек с помощью системы DSspace / К. А. Кудим, Г. Ю. Проскудина, В. А. Резниченко // Проблемы програмування. – 2007. – № 3. – С. 49–60.

5. Назаровець С. Підтримка руху відкритого доступу у вітчизняному бібліотекознавстві / С. Назаровець // Вісник Книжкової палати. – 2013. – № 2. – С. 24–27.

6. Павленко Т. Інституційний репозитарій як інформаційно-технологічна система відкритого доступу до інтелектуальних продуктів університетської спільноти / Т. Павленко, І. Киричок // Бібліотечний форум України. – 2014. – № 4. – С. 17–19.

7. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки [Електронний ресурс] : Закон України від 09.01.2007 р. № 537-V // Законодавство України : [веб-сайт Верховної Ради України] / Прогр.-техн. підтримка – Упр. комп'ютеризов. систем. – Електрон. текст. дані. – [К.], 1994–2015. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/537-16>.

8. Розпочато обговорення Стратегії реформування бібліотечної справи. В'ячеслав Кириленко: «Маємо рішуче модернізувати роботу бібліотек» (07.09.2015) [Електронний ресурс] : веб-сайт УБА / Українська бібліотечна асоціація. – Електрон. текст. дані. – К. : УБА, 2014. – Режим доступу : <http://ula.org.ua/ua/news/3191-rozpochato-obhovorennia-stratehii-reformuvannia-bibliotechnoi-spravy-v-iacheslav-kyrylenko-maємо-rishuche-modernizuvaty-robotu-bibliotek>. – Назва з екрана.

9. Стратегія розвитку бібліотечної справи в Україні до 2025 року «Якісні зміни бібліотек задля забезпечення сталого розвитку України» [Електронний ресурс] : веб-сайт УБА / Українська бібліотечна асоціація. – Електрон. текст. дані. – К. : УБА, 2014. – Режим доступу : http://ula.org.ua/images/documents/3181/Strategy_Text_07_2015_3.pdf. – Назва з екрана.

10. Ярошенко Т. Бібліотеки України за відкритий доступ до знань / Т. Ярошенко // Бібліотечний форум України. – 2009. – № 3. – С. 44–47.

11. Ярошенко Т. Зелений шлях відкритого доступу. Репозитарії та їх роль у науковій комунікації: перші двадцять років / Т. Ярошенко // Бібліотечний вісник. – 2011. – № 5. – С. 3–10.

12. Ярошенко Т. Університетські бібліотеки України підтримують ініціативу відкритого доступу до наукової інформації / Т. Ярошенко // Вища школа. – 2009. – № 7. – С. 64–75.